

ОЛІЯ І ОЛІЙНІ ФАРБИ

Жердзіцький В. Є., доцент кафедри живопису
Харківська державна академія дизайну і мистецтв

Анотація. У статті розглядаються особливості натуральних олій як основного зв'язуючого олійного живопису.

Ключові слова: олія, техніка живопису, технологія, основа, фарбовий шар.

Аннотация. Жердзицкий В. Е. Масло и масляные краски. В статье рассматриваются особенности натуральных масел как основного связующего масляной живописи.

Ключевые слова: масло, техника живописи, технология, основа, красочный слой.

Annotation. Gerdzitsky V. E. Oil and oily paints. In the article, the features of natural oils are examined as basic connective to the oily painting.

Keywords: oil, technique of painting, technology, basis, colourful layer.

Постановка проблеми. Багаторічна практика роботи з олійними фарбами підтверджує, що краще застосовувати лляну, соняшникову, горіхову і макову олії, які приготовлені шляхом холодного віджиму насіння цих рослин. На їх основі виготовляються високоякісні фарби й оліфи, а також олії, що використовуються в їжі.

Інші види олій не утворюють твердої плівки або не висихають, а деякі просто випаровуються.

Мета статті – розглянути особливості різних сортів олій.

Результати дослідження. У натуральних сполучних існують різні домішки, що погіршують якості олій. Видалення шкідливих речовин відбувається різними природними і штучними способами.

Існує багато способів очищення олій: промивання водою, виморожування і нагрівання (до 300° С), введення до олії золи, вапна, паленої кістки і т. д. Від застосованого способу будуть залежати якості й особливості олій.

Подібним способом і при більш низьких температурах відбувається очищення й обробка олій за розробленою заводом технологією, а так само готування різних оліф із введенням в олію окислів чи резинатів і лінолеатів – свинцю і марганцю, які легко розчиняються в олії і прискорюють її висихання.

Існує багато природних способів очищення олій. Олію можна відбілити, очистити й ущільнити, піддаючи тривалому впливу сонячних променів, цей спосіб описав ще в XIV столітті Ченніно Ченніні.

Олію розливають тонким шаром у плоскі ємності і виставляють на сонячне світло, для прискорення очищення сонячним світлом і киснем. Протягом декількох днів олія згущується до сироповидної консистенції. Затвердіння вже частково відбулося, і така олія сохне швидше за натуральну.

Олію можна згустити так, щоб вона перетворилась на гумоподібну речовину, що розчиняється після нагрівання її (приблизно 100° С) у розчиннику з утворенням лакоподібної речовини, тонкий шар якої висихає протягом декількох годин.

Фарби, приготовлені на ущільненій олії, не схильні до розтріскування і прожухання. Ущільнена олія здобуває лакові властивості – плівки більш міцні, блискучі, менше піддані зсіданню і розтріскуванню.

Для живопису краще застосовувати лляну вибілену олію, підготовлену й очищену на фабриці, яку можна ущільнити чи додатково відбілити. Скляну ємність з олією витримують на яскравому сонячному світлі чи у світлому приміщенні, після випадання осаду облагороджену олію відокремлюють від осаду за допомогою дрібної сітки, чи переливши в іншу ємність, не потривоживши її.

У неочищеної олії висихає верхній шар, нижній залишається сирим, відбувається нерівномірне висихання. У нижніх шарах відбувається стиснення, зменшення обсягу, у результаті чого може виникнути зморщування (зсідання) і розриви плівки.

У необлагородженої олії висихає тільки поверхневий шар, а під ним залишається невисохлий шар олії. Плівка, тверднучи, втрачає блиск, прозорість і трохи каламутніє, а так само втрачає міцність. У майстерні можна самому приготувати облагороджену олію.

Олію наливають у ємність із прозорого скла, на дно поміщають на 1/5 – 1/8 об'єму добре висушені чорні тонкі сухарі, покривають банку марлею в один шар і ставлять на сонце і повітря, на вікно чи веранду і т. д. Чим більша кількість сонячних променів, тим швидше можна одержати вибілену олію.

Якщо олію помістити в звичайну літрову чи півлітрову банку із широким горлом, то протягом 3-4 місяців можна одержати олію гарної якості, за умови вільного доступу повітря і сонячного світла. При використанні ємностей з вузьким горлом для облагороджування олії буде потрібно більш тривалий період часу, не менш 2-3 років через поганий доступ повітря.

Також облагороджену олію гарної якості можна одержати, наливши її тонким шаром у 3-4 см до плоскої порцелянової ємності і виставивши її на яскраве сонячне світло терміном на 2-3 тижні – таке відбілювання олії є найбільш швидким.

В умовах майстерні неважко одержати три сорти очищеної олії, різні за своїми живописними властивостями – рідку, напіврідку і лакову.

Рідку очищену олію можна приготувати в такий спосіб. Півпляшки лляної олії промивають дощовою чи дистильованою водою, суміш збовтують, а потім відстоюють протягом доби. Олію обережно зливають, а воду замінюють чистою. Олію можна промивати 5-7 разів, потім її виливають у блюдце і виставляють на сонце на 2-3 дні. Після пророблених операцій олію виливають до прозорої пляшки, щільно закупорюють пробкою і витримують на сонці протягом півроку. Приготовлена таким способом олія має достатню щільність, не містить слизуватих речовин і води, прозора і безколірна. Фарби, стерті на ній, утворюють блискучі, що не тьмяніють, прозорі плівки і висихають протягом 2-3 днів.

Більш *щільну напіврідку олію* можна приготувати в такий спосіб – промивши олію водою, її наливають до порцелянового блюда товщиною

2-3 сантиметри і виставляють неприкритою на 2-3 тижні на сонці і повітря. Відбілювати олію краще в березні – квітні, коли сонце інтенсивно опромінює олію, а повітря містить менше пилу.

Отримана олія більш густа, ніж рідка олія, вона прозора і більш щільна, на ній можна виготовляти олійні фарби. Такий сорт олії можна змішувати з рівним обсягом мастичного скипидарного лаку, використовуючи цей склад для лесировок і досягнення більшої щільності і в'язкості пастозно нанесеного фарбового шару.

Найбільш *щільна лакова олія* може бути облагороджена так само, як і рідка олія, промита водою, а потім витримана у відкритій посудині протягом декількох років (3-4 роки). За своєю консистенцією вона нагадує рідкий мед. Лаковою олією можна користуватися як лаком для живопису, а так само вводити її в тій чи іншій кількості до фарбової пасти. Можливе додавання лакової олії до фарб, призначених для лесировок, при цьому ніяких лаків до фарб можна не вводити. Лакову олію можна розчиняти очищеним скипидаром. Висихаючи, олія утворить прозорі еластичні і міцні плівки, які зберігаються і в фарбовому шарі.

У живопису застосовують описану нескладну технологію обробки олій, що висихають, приготовлених у фабричних умовах, можна надати їм необхідні для роботи властивості і якості.

Плівки облагородженої олії, на відмінність від плівок сирої олії, дають рівномірне, швидке висихання і нейтральне до фарбових речовин, що сприятливо позначається як на збереженості першопочаткового колориту твору, так і кольору окремих фарб.

Для приготування фарб світлих тонів (темпера, енкаустика) можна брати облагороджену соняшникову олію, яка при висиханні мало жовтіє, а для темних фарб – лляну олію, яка більш схильна до пожовтіння.

Ці три способи відбілювання й облагороджування олії мають давню історію і дають художнику можливість приготувати потрібний для роботи сорт олії.

Найменше зміні об'єму і стиску піддається лляна олія. Вона утворює найміцніші й найеластичніші плівки, менш усього схильна до розтріскування. Найслабшою є макова олія, найбільш схильна до утворення кракелюру.

В олійному живопису найбільш часто застосовувана олія – лляна. На цій олії приготовлено найбільшу кількість олійних фарб, і вона є компонентом різних емульсійних ґрунтів. Використання лляної олії забезпечує технологічну «єдність» і, як наслідок, – кращу збереженість живописної роботи.

Лляна вибілена олія – жирна олія, має жовтуватий колір, може швидко стабілізувати верхній і середній шари живопису «аля-прима», робить фарби гладкими, «вирівнює» процес висихання. Застосовується як для живопису по-сирому, так і для багатшарового живопису, використовувати краще в невеликих кількостях. Утворює найбільш міцні й еластичні плівки в порівнянні з горіховою, маковою і соняшnikовою олією, але важко вибілюється і сильніше за інші жовтіє з часом.

Горіхова олія слідує за лляною за швидкістю висихання. Світліша за лляну і легше відбілюється, плівки менш еластичні. Виготовляється з волоського горіха.

Макова олія дає малотемніючу плівку, висихає повільніше за горіхову. Плівки не вирізняються великою міцністю й еластичністю, малостійкі до зовнішніх впливів, і з часом відбувається розтріскування, руйнування плівки.

Макова олія має дуже слабо виражений жовтуватий відтінок, довго сохне, добре змішується з лляною олією в жирний розріджувач, прийнятна для живопису по-сирому, використовується в невеликих кількостях.

Соняшникова олія – світла, майже не піддається потемнінню, розтріскуванню і зсіданню в товстих шарах фарб, дуже повільно сохне.

Доцільніше застосовувати олію і розчинники на тягнучих ґрунтах – клейових і емульсійних, для надання стабільності фарбовому шару, для олійних і напіволійних ґрунтів – кращі розчинники з лаками для живопису.

Олію необхідно використовувати обережно, тому що її зайва кількість приводить до надлишку сполучного і недоліку пігменту, появи фарбового шару і сухої плівки, яка згодом може втратити насиченість, помутніти і розтріскатися (поява кракелюру). Розбавляють олію скипидаром чи уайт-спіритом. Застосовуються наступні пропорції олії до розчинника – 30%, 50% і 70%. У деяких випадках застосовується менша кількість олії – 10%-20%, а у виняткових випадках її не розводять розчинниками. Чим ґрунт стабільніше, тим менше застосовується олії чи лаку в зв'язку з меншою втратою олії з фарби.

Олійний живопис має більш широкі можливості, ніж живопис клейовими фарбами, однак техніку олійного живопису не можна назвати цілком досконалою, тому що від часу фарбовий шар чорніє і неминуче каламутніє. Наприклад, техніка енкаустики перевершує за збереженістю олійний живопис, вік якого приблизно шістсот років, а енкаустики – більше 2 тисяч років. Однак, у цілому олійний живопис має незаперечні переваги перед іншими техніками, і часто погана збереженість, недовговічність твору обумовлені невмінням автора користуватися прийомами і технологією олійного живопису.

Соняшкову олію гарно використовувати для білих і блакитних фарб, а для інших – переважно лляну олію, яка міцніша і сохне швидше за інші олії. Тонкотерті олійні фарби повинні обов'язково містити віск. Віск з олією сплавляють на водяній бані на вогні в пропорції – на склянку олії шматок воску величиною з волоський горіх, виходить деяка подоба пасти, на якій труть фарби. Віск додається для усунення плинності більшості фарб і надання пастозності, необхідної живописцю, що переслідує задачі фактурного порядку.

Свинцеві білила труть без воску, у той час як цинкові білила і майже всі інші фарби вимагають добавки воску, особливо ультрамарини, які при його відсутності течуть і осаджуються, виготовити їх без воску взагалі не вдається.

Бджолиний віск – давно випробуваний матеріал, який застосовується головним чином у енкаустиці. Віск надає олійним фарбам деякої матовості, хоча звучність трохи видозмінюється, але пропадає зайвий блиск. Добре використовувати вошину, застосовувану в бджільництві.

Після перетирання фарби з олією і воском отриманою сумішшю заповнюють різні, у залежності від кількості фарб, ємності, якими можуть служити як тюбики, так і банки з щільно закритими кришками.

Доцільно визначити для себе прийнятну палітру фарб і технологічне поєднання їх, а також, які будуть ґрунт і основа, і як краще їх використовувати. Те ж саме можна сказати і про інші техніки живопису, тому що особливості основи і ґрунту буде легше визначити, коли застосовані фарби виготовлено на фабриці, і вони мають більш стабільні технологічні характеристики. Наприклад, акварель неможливо виготовити кустарним способом з якостями фабричної фарби.

Висновки. Використання чистої олії як розчинника чи замість лаку можливе, але має характер винятку. У фарбах достатня кількість олії, і застосовувати її слід в обмеженій кількості. Частіше використовують олію в сумішах з розчинниками і лаками.

Чистою олією, як розчинником чи лаком, користуються, як правило, у роботі на втягуючому ґрунті, у наступних випадках:

- 1) етюд в один сеанс – фарби утворюють однорідний шар, надлишок олії переходить до ґрунту, створюючи міцний зв'язок;
- 2) створення тонкої висохлої олійної плівки на поверхні ґрунту – застосовується для збереження насиченості фарб, меншого поглинання олії з фарбового шару. Шарів може бути декілька в залежності від особливостей ґрунту;
- 3) нанесення олії безпосередньо перед роботою – для досягнення зв'язку фарбового шару з ґрунтом і особливими технічними ефектами нанесення фарб, подібно акварелі «по-мокрому»;
- 4) застосування олії як лаку:
 - створення тонкої олійної плівки на підмалювку і прописці, коли загублено насиченість фарбового шару завдяки зайвому поглинанню олії з фарби;
 - нанесення олії на клейовий живописний шар для завершення живопису олією (мішана техніка);
 - лесировки групи тіні.

Література:

1. Павловский С. А. Материалы и техника монументально-декоративного искусства. – М., 1975.
2. Сланский Б. Техника живописи. Живописные материалы. – М., 1962.
3. Техника масляной живописи. – М. – Л., 1937.

Надійшла до редакції 08.10.2008